

De duinzoom

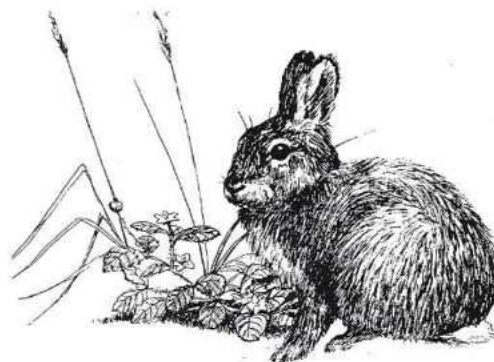
RUUD CUPERUS

De duinzoom is letterlijk het achterland van de duinen: het overgangsgebied tussen duin en polder, dat onder invloed staat van drangwater uit de duinen en waar bij de vorming van de (jonge) duinen zand is afgezet over de ondergrond van klei of veen. De breedte van de duinzoom varieert sterk: soms minder dan honderd meter, soms enkele kilometers. De breedste duinzoomgebieden vinden we naast brede duingebieden met een hoge grondwaterspiegel en een dientengevolge uitgestrekte kwelzone met zoet duinwater.

De mens is lange tijd vrij nadrukkelijk in de duinzoom aanwezig geweest als landbouwer. Hier herinneren sporen van ontginningen ons nog aan de landbouw uit de 19e eeuw. Als restant van de kleinschalige landbouw uit de vorige eeuw kan plaatselijk nog een gevarieerd landschap aanwezig zijn met een waardevolle vegetatie. Momenteel zijn langs de duinzoom alleen nog hoge natuurwaarden te vinden in de extensief beheerde landbouwgronden; te intensieve landbouw heeft op veel plaatsen zijn tol al geëist.

Een ander historisch gebruik van de duinzoom is de aanleg van landgoederen. Temidden van ons drukbevolkte westen heerst hier soms een bijna tegenstrijdige rust. De landgoederen laten ons nu nog steeds zien dat het in de 17e eeuw dicht tegen het duin goed toeven was. Ze bevatten nog veel cultuurhistorische waarden, maar voor hoelang? De toename van de recreatie plaatst immers veel duin- en landgoedbeheerders voor problemen, maar ook worden steeds meer landgoederen in stukjes verdeeld om er meer villa's op kwijt te kunnen.

Veel meer dan met de rest van het duin het geval is, ontvangt de duinzoom de eerste en daardoor

Het konijn is ook in de duinzoom de natuurlijke grazer bij uitstek (tekening: Rob Beentjes).

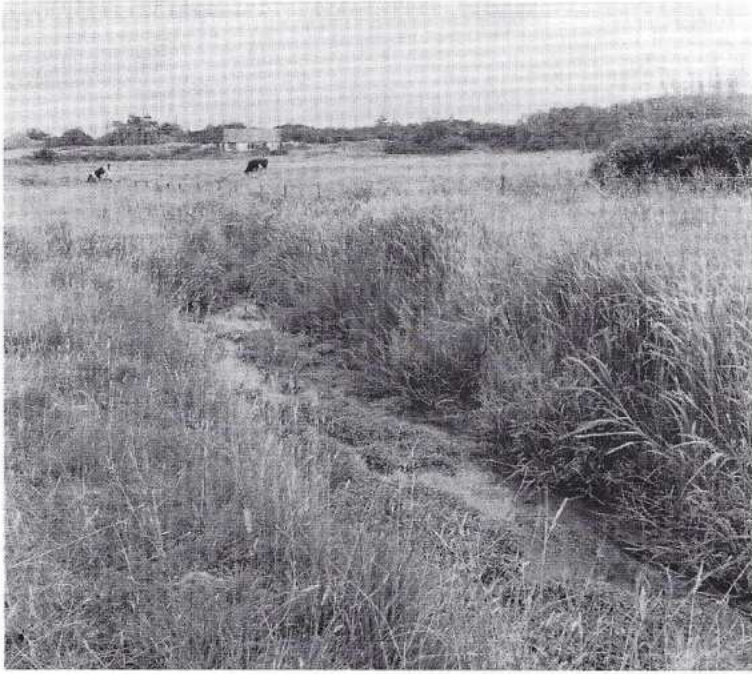
grootste klappen van menselijke activiteiten. De duinzoom tussen Den Haag en Haarlem is reeds grotendeels bebouwd en dreigt te worden opgeslokt in de expansiedrift van de Randstad. Veel wegen zijn parallel aan de duinen aangelegd, waardoor ecologische en landschappelijke gradiënten van duinen naar veenweiden, landgoederen e.d. langs de Nederlandse kust over een grote lengte zijn doorsneden. Ook door de aanleg van industrieterreinen, het plaatsen van grote rasters en de aanleg van wegen en kanalen zijn vaak onneembare barrières voor dieren opgeworpen.

Maatregelen

In de visie van de Stichting Duinbehoud wordt konstateerd dat bij het uitvoeren van maatregelen "terug-naar-de-natuur" in Nederland vrijwel onmogelijk is. De bewoning, de zandvergravingen en het medegebruik in de duinzoom vandaag de dag verhinderen een al te forse sprong terug in de tijd. Het reguleren of soms terugdringen van de menselijke bemoeienis lijken de trefwoorden voor duin-

Een typisch element van de duinzoom is ook de zanderijvaart, hier bij Elswout (foto: Piet Veel).

Hier en daar in de duinzoom zijn nog duinbeken aanwezig met Klimopwaterranonkel (foto: Ministerie LNV, directie VEB).

behoud. De mens is altijd al in de duinzoomgebieden actief geweest. Daarom zullen in de toekomst landbouw, bewoning en recreatie op evenwichtige wijze tezamen in de duinzoom een plaats moeten krijgen en houden. Zo moet de duinzoom op termijn ruimte bieden aan zowel volledig natuurlijke ontwikkeling als aan extensief medegebruik (beveiding, recreatie, diepinfiltratie) en ander gebruik (stad/dorp, recreatie-opvang, landbouw). In de visie worden maatregelen bepleit om veel cultureelhistorische en natuurlijke waarden vast te leggen, te herstellen of te versterken. In gebieden met een brede aanliggende duinstrook liggen de beste kansen. Tal van natuurtechnische maatregelen zullen positief werken voor planten en dieren. Hieronder volgt een korte uitwerking van de visie voor de vroongraslanden, de duinbeken, de duinzombossen en de ecologische relaties.

Vroongraslanden

Vroongraslanden, ook wel mienten genoemd, zijn zwakgolvende terreinen met gevarieerde vochtig tot droge, grazige vegetaties. Deze vegetaties blijven in stand onder invloed van extensieve begrazing door runderen. Vroongraslanden zijn vooral nog in Zeeland en Noord-Holland te vinden. Zowel de vroongraslanden als de erin voorkomende drinkpoelen tonen van nature een gevarieerd planten- en dierleven, met eigenschappen van zowel de duinen als de polders. Zo kan een natuurlijke successiereeks door ontkalking van het duinzand eindigen in heidevegetatie. Deze heide is dan te vinden op duinkopjes, die worden gevoed door kalkarm regenwater. Maar in de door kwelwater gevoede laagten zijn juist soorten van de kalkrijke milieus te vinden (b.v. Knopbies en Parnassia). Ook kenmerkend voor de vroongronden zijn de plantensoorten van de voor Nederlandse begrippen steeds zeldzamer wordende voedselarme milieus, zoals de Harlekijnorchis en Brede duingentiaan. De vroongronden zijn rijk aan dieren. Vogels van het droge duin (Patrijs en Paapje) én van het vochtige duin (Grutto, Tureluur en Kievit) broeden er niet alleen in vele soorten, maar vergeleken met an-

dere duingebieden ook in hoge dichtheden. Ook Hazen en Reeën komen er voor.

Het overgrote deel van het huidige duinzoomgebied is momenteel in intensief agrarisch gebruik: veeteelt, bollenteelt en (plaatselijk) glastuinbouw. De ontwikkeling daartoe heeft geleid tot afgraving en egalisatie van grote delen van de duinzoom; dientengevolge zijn de geomorfologische bodemopbouw en waterhuishouding soms ernstig verstoord. In de vorige eeuw zijn grote stukken duinzoom ontbost ten behoeve van het agrarisch gebruik. Het grond- en oppervlaktewater wordt momenteel sterk belast door uitspoeling van (kunst)meststoffen en bestrijdingsmiddelen. Een aantal, thans agrarische gebieden, leent zich uitstekend voor natuurherstel. Bij herstelmaatregelen valt te denken aan het omlaagbrengen van de begrazingsdruk, het verwijderen van humuslagen, het plaatselijk aanbrengen van reliëf (b.v. door het toelaten van kleinschalige verstuingen) en het herstellen van het natuurlijke grondwaterpeil en een natuurlijke afwatering.

Duinbeken

Deze vorm van waterhuishouding is voor Nederlandse begrippen uniek. Het voorkomen van beken in de duinzoom hangt af van de breedte van het achterliggende duingebied en de daarmee samenhangende opbolling van de zoetwaterbel. Bij hoge, brede duingebieden kunnen kilometers lange, snelstromende beken voorkomen. Duinbeken zijn ontstaan door een continue aanvoer van kwelwater uit de duinen. Het kwelwater vond via een vrij verval meanderend zijn weg naar de polders. Bijna het gehele jaar door was er steeds stromend water voorhanden. Het is daarom niet verwonderlijk dat het leven in de duinbeken zich aanpaste aan de alles overheersende factor, de stroming van het water. Maar behalve de waterstroming zelf hebben ook juist de variaties daarin gezorgd voor een gevarieerde flora en fauna.

Op sommige plaatsen stroomt het kwelwater nog diffuus naar het maaiveld af. Er kunnen dan veel drassige laagten en plassen voorkomen, die permanent worden gevoed door afstromend kwelwater. Naast de aantasting van het natuurlijke duinlandschap heeft de waterwinning geleid tot verdroging van de duinzoom. Door verdroging verminderde de zijdelingse afstroming en kwel, waardoor het aantal duinbeken sterk is afgenomen, vooral in Noord- en Zuid-Kennemerland en op Walcheren. Vaak zijn plaatselijk ondiepe watergangen gegraven (duinrellen), die de waterafvoerende functie deels van de duinbeken overnamen. Ook zijn veel duinrellen ten prooi gevallen aan kanalisaties en peilverlagingen door de landbouw.

Het deelproject "binnenduinzoom" van het Natuurbeleidsplan zal moeten aangeven hoe de inmiddels wreed verstoorde waterhuishouding langs de duinen weer kan worden hersteld. Beëindiging van de grondwaterwinning zal veel bijdragen aan herstel. Daarnaast worden maatregelen voorgesteld als: het plaatselijk aanbrengen van reliëf, het herstellen van een natuurlijke afwatering en het verbeteren van de waterkwaliteit. Stroomminnende kevers, kreeftachtigen en kokerjuffers zullen zich daardoor weer kunnen vestigen en voortplanten. Ook de vroeger veel voorkomende duinbeekplanten, zoals Klimopwaterranonkel, Beekpunge en Slanke waterkers, krijgen door deze maatregelen weer volop kansen.

Duinzoombossen en landgoederen

In de voormalige strandvlakten tussen duinen en strandwallen kwamen in vroeger tijden moerasbossen en rietmoerassen voor. Op de drogere plaatsen waren er de kenmerkende duinzoom- en strandwalbossen, plaatselijk omgevormd tot landgoed (buitenplaats). Van de bossen in het kustgebied zijn die in de duinzoom de meest gevarieerde. De aanwezigheid van veen in de ondergrond, de rijkere samenstelling van het zand, de humusvorming en de plaatselijke invloed van het (polder)water zijn daar de oorzaak van. Bos, dat zich heeft ontwikkeld op droge kalkarme bodem, bestaat uit Zomereik, Ruwe berk en Beuk met een plaatselijk rijke ondergroei van Bosanemoon, Lelietje-der-dalen en Veelbloemige salomonszegel. In de vochtige delen van de duinzoom bestaan de bossen uit Gewone es, Gladde iep en Zomereik; de ondergroei bestaat uit soorten als Gevlekte aronskelk, Daslook en Voorjaarshelmbloem. Veel van deze soorten zijn zogenoemde stinzenplanten, die ons herinneren aan de landgoederen, die in de 17e en 18e werden aangelegd door patriciers, en van waaruit de duinzoombossen zijn ontstaan. De meeste plantensoorten zijn aangeplant als sierplant of als plant met een geneeskundige werking.

Door het grote voedselaanbod, de gevarieerde vegetatiestructuur en de aanwezigheid van veel boomholten zijn de duinzoombossen zeer rijk aan vogels, zoals Boomklever, Houtsnip, Havik en Staartmees. De Ree heeft er zijn schuil- en foerageerplaats, terwijl de bossen in principe uitstekende leefmogelijkheden bieden voor het Edelhert. De variatie in structuur en leeftijdsopbouw van de huidige bossen in de duinzoom is relatief laag, met name doordat zij nog steeds volgens bosbouwkundige principes wordt beheerd. Vele exoten, onder andere naaldbomen, zijn aangeplant; voor een aantal van deze exoten (b.v. Drents krenteboompje, Tamme kastanje en Amerikaanse eik) geldt dat de ondergroei ter plaatse nauwelijks meer kenmerken van het duinzoomgebied vertoont.

Door omvorming van naald- naar loofbossen kan de natuurlijkheid van de duinzoom worden verhoogd. Soms kunnen aangelegde boscomplexen met hoge natuurwaarden gehandhaafd blijven, mede vanuit cultuurhistorisch oogpunt, zoals de landgoederenbossen en hakhoutbossen. Een meer natuurlijk bosbeheer zal leiden tot meer variatie in

structuur en leeftijdsopbouw dan nu het geval is. Natuurlijk bosbeheer rekent tevens af met exotische boomsoorten en vreemde ondergroei-soorten. Zonder patroonbeheer zal de successie overwegend in de richting van de oudere stadia gaan. Daarbij zullen de natuurlijke grazers Ree en Konijn, tezamen met de grotere zoogdieren Edelhert, rund en paard (na introductie), uitstekend in staat zijn om als goede (proces)beheerders van het duinzoomgebied op te treden. Zo worden dieren onder min of meer natuurlijke omstandigheden gebruikt om in de natuur een variatie aan successiestadia te creëren en te handhaven.

Ecologische relaties

In Nederland zijn de duinen in de noord/zuid-richting over grote afstanden ononderbroken, wat van groot belang is voor de verspreiding van een groot aantal dier- en plantensoorten. Maar ook de west/oost-richting is belangrijk. Sommige zoogdieren zoeken overdag beschutting in de duinen en foerageren 's nachts soms in het achterland (Edelhert en Ree). Iets dergelijks zien we ook bij vogels als Blauwe reiger en een aantal weidevogels. De Lepelaar broedt in de duinen, maar gaat naar de polders om te foerageren. Op de Waddeneilanden is juist ecologische isolatie in plaats van verbinding van belang. Door het aldaar ontbreken van bepaalde dieren (b.v. de Vos) ontstaan kansen voor andere dieren (b.v. broedgelegenheid voor de Lepelaar).

Op de grens tussen duinzoom en het achterland zijn plantensoorten te vinden die typisch zijn voor overgangsmilieus. Zo vinden we Late ogentroost en Fraai duizendguldenkruid op de overgang van kwelder en duin. Het zal duidelijk zijn dat niet alleen de overgangen van belang zijn: soms komen levensgemeenschappen, die eerder kenmerkend waren voor het achterland (planten van schrale graslanden of weidevogels), vanwege een veranderd gebiedsgebruik nu alleen nog maar voor in de duinen of de duinzoom. Vanuit deze "reservoir"-positie wachten vele planten en dieren op betere tijden in het achterland.

Bufferfunctie

De duinzoom kan volgens de visie een belangrijke bufferfunctie gaan vervullen. Als de duinzoom voldoende breedte heeft, kunnen negatieve effecten van de landbouwintensivering (waterpeilverlaging, eutrofiëring ten gevolge van bemesting e.d.) en verstedelijking (massarekreatie) hier al dan niet gedeeltelijk worden opgevangen. Het reeds genoemde herstel van duinbeken - via verbetering van de natuurlijke afwatering - is alleen realiseerbaar wanneer het wordt gekombineerd met het instellen van hydrologische bufferzones in de laaggelegen gebieden achter de duinen en een algehele verbetering van de waterkwaliteit.

Bij de toename van de recreatie speelt het afleiden van die recreatie uit het duingebied naar de duinzoom een grote rol. Recreatievormen, die niet meer zijn toegestaan in de duinen, worden verwezen naar de binnenduinzoom (of het achterland en het strand), waarbij wordt uitgegaan van een grotere draagkracht en/of geringere actuele ecologische waarde van dit gebied. In extreme gevallen (b.v. bij permanente voorzieningen) kan zelfs naar meer landinwaarts gelegen gebieden buiten de duinzoom worden gekeken.

In de duinzoom vinden we de rijkste bossen van de kuststrook (foto: Frits Houtkamp).

